

MAGÁNISKOLÁK

APÁRTÁLLAM UTOLSÓ ORSZÁGGYŰLÉSE 1990-ben módosította az oktatási törvényt, lehetőséget teremtve jogi és magánszemélyek számára, hogy alap- és középfokon oktatási intézményeket létesíthessenek. 1992 őszén már 239 alap- és középfokú magánoktatási intézmény működött Magyarországon, közülük 142 egyházi és 97 nem egyházi (alapítványi, egyesületi és magán) fenntartású volt. (1990-ben még csak 51, 1991-ben pedig 153 magániskola és óvoda tevékenykedett.) Jelenleg az összes alap- és középfokú iskolák közel négy százaléka magániskola, de tanulói aránya ennél jóval kisebb (számuk 22.000), mert az iskolák egy része kislétszámú, csak fokozatosan kiépülő "iskolakezdemény".

A modern ipari államokhoz hasonlítva a hazánkban működő magániskolák aránya rendkívül csekély. A közoktatási tevékenységekbe a világ minden részén bevonják a külső szolgáltatókat, elsősorban az egyházakat és az öntevékeny, nonprofit intézményeket.

Így mindenhol – politikai, kulturális és gazdasági megfontolásokból – létezik valamilyen munkamegosztás és partneri viszony az állami és a magánoktatás között. Az állam politikailag érdekelt abban, hogy az állampolgárok megvalósíthassák kulturális törekvéseiket és így sokszínűbbé váljon az oktatási kínálat. Az állam ugyanakkor sehol sem képes kielégíteni a keresletet, mert a kínálatot az átlaghoz igazítja és ezért mindig van többletkereslet. Emellett a magániskoláztatás az államinál kisebb központi költségfordítást igényel, mivel lakossági és egyéb anyagi és szellemi erőforrásokat képes bevonni az iskoláztatásba.

Az ellátási rendszerek reformja és a magániskolák

Két évvel a rendszerváltás után még bizonytalan, miképpen valósítják meg az államháztartás reformját, hogyan változtatják meg az ellátási rendszerek működését. A kormány halasztgatja a kérdés napirendre tűzését, az ellenzék emiatt bírálja, de egyikük sem hozta nyilvánosságra konkrét elképzeléseit. A magániskoláztatás magyarországi létezése is több kérdés tisztázását teszi szükségessé.

Az állam hagyományosan kötelezettséget vállalt a tanuláshoz való jog ingyenes ellátásának fedezésére. Ezt azonban az anyagi javak szűkössége miatt sohasem tudta maradéktalanul teljesíteni. Évtizedek óta az állam a nemzeti jövedelem alacsony hányadát tudta csak oktatásra fordítani és ebben egyelőre változás nem várható. Sőt az államháztartás nehézségei (a növekvő költségvetési hiány) miatt az állami köte-

lezettségvállalás csökkentése vagy ésszerű átcsoportosítása vált szükségessé. A jövőben – a gazdasági helyzetet figyelembe véve – társadalmi-politikai megegyezés szükséges abban, hogy meddig terjed az állami kötelezettség az oktatásban és képzésben.

A jelenlegi gazdasági helyzetben úgy kellene átcsoportosítani az ellátási rendszerek költségvetési forrásait, hogy a jövőben megfelelőbb színvonalon működhessen a közoktatás és továbbra is ingyenesen biztosítsa az alapellátást, a tanköteles kor betöltéséig az általános képzést. A szakképzés jelenlegi válságos helyzetében és a növekvő ifjúsági munkanélküliség közepette az állam nem vonulhat ki a szakképzés finanszírozásából sem, sőt azt központi eszközökkel kell átalakítani. Másfajta gazdasági és költségvetési feltételek szükségesek ahhoz, hogy a jövőben a szakképzési feladatok ellátására jobban be lehessen vonni az önkormányzatokat és a vállalatokat.

Tisztázni kell azt is, mi a piac szerepe az oktatásban? Az oktatást a közgazdaságtanban részben magánjavaknak, részben közjavaknak szokták tekinteni. Magánjavaknak azért, mert a fogyasztóknak közvetlen előnyük származik az oktatásból és ennek hatására a piaci viszonyok is segítik a hatékony elosztást. Közjavaknak pedig azért, mert mindenki számára elérhető és nemcsak a közvetlen fogyasztónak, hanem az egész társadalomnak hoz hasznot. Az oktatást emiatt nehezen lehet egyértelműen piaci feltételek között működtetni.

Hazánkban az oktatásban a piacgazdaság feltételeit megteremtő államtalanítás csak kis mértékben valósítható meg, mert a gazdaságban az állam még mindig a legnagyobb jövedelem-tulajdonos, lassú az állami vagyon privatizációja, nem erősödött meg a magángazdaság és a vállalkozói réteg. Így az oktatásban domináns szerepet a továbbiakban is állami és önkormányzati intézmények tölthetnek be. Ugyanakkor megjelent a *nonprofit* státust élvező oktatási intézmények kezdeti hálózata, amelyek egyszerre oldják meg a civil szerveződést, valamint a költségvetésből nem teljesen finanszírozható oktatási szolgáltatások egy részének ellátását.

A nonprofit jellegű magániskolák hatékonyabbá és eredményesebbé tehetik az oktatást. Egyrészt azért, mert valóságos szülői, tanulói és pedagógus igényeket elégitenek ki, és ezzel megkezdődhet a *tanszabadság* (azaz a tanítás szabadsága és a szabad intézményválasztás) elvének gyakorlati megvalósítása. Másrészt lehetőséget teremtenek *alternatív* pedagógiai módszerek bevezetésére, amelyek segítségével ezek az iskolák sokszor kreatívabbak, rugalmasabbak, humánusabbak és színvonalasabbak lehetnek az önkormányzatiakénál. Ez kísérletezésre és versenyre készítheti a többieket is. Végül képesek lakossági és egyéb forrásokat bevonni az oktatás finanszírozásába (bár ezek az összegek még csekélyek), elsősorban a tárgyi feltételek egy részének megteremtésére és külön pedagógiai szolgáltatásokra nyújtanak fedezetet.

Az oktatásfinanszírozás nálunk 1990 óta a normatív elosztás elve alapján történik. A Parlament évente eldönti, hogy a költségvetésből mennyit fordít 1–1 tanuló iskoláztatására, mégpedig iskolatípusonként differenciálva. Ezen kívül egyes sajátos feladatok ellátására külön kiegészítő összegeket állapítanak meg.

Hazánkban a vegyes fenntartású oktatásra való áttérés a szektorsemlegesség elvének érvényesítésével történik, tehát minden oktatási intézmény, függetlenül a

fenntartójától, amennyiben elfogadja az állami követelmények érvényesítését, azonos mértékű költségvetési támogatásban részesül. Így a központi költségvetési és önkormányzati forrásokat csekély mértékben egészítik ki az egyházak, az egyesületek, az alapítványok, a vállalatok és a szülők.

Jelenleg mindegyik alapítványi és magániskola igénybe veszi az állami finanszírozást, a külföldi vagy hazai adományokat, a pályázatok útján megszerezhető pénzösszegeket és a szülői hozzájárulást, amelyet néhány iskolában tandíj formájában kérnek. Az állami költségvetés általában a működés egyharmadát, a tandíjak és/vagy adományok pedig a kétharmadát fedezik.

Az alapítványi és magániskoláknak az indulás nehézségeinek leküzdéséhez is állami segítség szükséges: csak néhány iskola rendelkezik megfelelő épülettel, a többi kénytelen piaci áron bérelni helyiségeket, ami szinte megoldhatatlan anyagi problémákat okoz. Ezért az lenne a megoldás, ha az iskolák céljaira alkalmas ingatlanokat nyilvános pályázat útján – tartós bérleményként – osztanák szét. Emellett helyes lenne az is, ha a központi költségvetés – az önkormányzati iskolákhoz hasonlóan – céltámogatást, vagy kedvezményes (középlejártú, kamatmentes) kölcsön fedezetét biztosítaná az alapítványi és magániskolák építéséhez, átépítéséhez.

A nonprofit szabályozás kérdései

Az alapítványi és magániskolák helyzetének stabilizálásához elengedhetetlenül szükséges a nonprofit tevékenység jogi és gazdasági szabályozása. A nem állami és nem önkormányzati iskolák fenntartóinak döntő többsége (84%) egyesületi és alapítványi. Sem az egyesületek, sem az alapítványok nem hasonlíthatók a nyugatiakhoz, mert nincsen komoly vagyonuk, vagy tőkéjük. Inkább a nyugati közhasznú (nonprofit) oktatási szervezetekhez hasonlóak, amelyeket részben az állam és az alapítványok, részben a szülők (tandíjjal) finanszíroznak. Mivel nálunk még nem szabályozza törvény a nonprofit szervezetek tevékenységét, ezért a közhasznú oktatási szervezetek – az elfogadtatás és az adózás szempontjából legelőnyösebb – egyesületi és alapítványi formában működnek. Csekélyebb arányban (16%) léteznek a nem önkormányzati iskolafenntartók között társasági formák is: a betéti társaság, a munkaközösség és a kft. (Magánszemélyek vállalkozási tevékenységük számára is ezeket a társasági formákat választották.)

A nonprofit szabályozást mindenki szükségesnek tartja: a kormány és a közvélemény egy része a nonprofit szektorban tapasztalható gazdasági visszaélések, a civil társadalom szervezetei pedig a nonprofit intézményekkel szembeni kormányzati diszkriminatív intézkedések miatt. A Pénzügyminisztériumban elkészült *A magyar nonprofit szabályozás alapelvei* című kormányzati előterjesztés, amely hangsúlyozza, hogy a nonprofit szervezetek függetlenek a kormányzattól és állami ellenőrzés csak az állami juttatásokra vagy az adókedvezményekre terjedhet ki. Ugyanakkor nonprofit státust csak olyan szervezet kaphat, amely:

- önként vállalja a profit szétosztásának tilalmát és azt a közhasznú tevékenységük fejlesztésére fordítja (nem fizetnek nyereségrészesedést, osztalékot, alkalmazottainak nem adnak a munkapiacon elérhetőnél lényegesen magasabb fizetést stb.);
- más javára végzett és külön törvényben meghatározott közhasznú tevékenységet folytatnak;
- intézményesültek, tehát szabályos vezetőségük és működési szabályaik vannak;
- működésük és gazdálkodásuk legfontosabb adatait nyilvánosságra hozzák;
- adományok segítik tevékenységüket, ezek levonhatók az adományozó adóalapjából, nem kell társasági adót fizetniük, ha vállalkozási nyereségüket közhasznú célra használják.

Az 1992-es adótörvények meghatározták a közhasznúság kritériumait és az adókedvezmények köréből kizárták azokat az adományozókat, akik közvetlenül (vagy hozzátartozói révén) szolgáltatást kapnak. Emiatt az alapítványi iskolák a szülők hozzájárulását nem használhatják a működés finanszírozására, hanem csak fejlesztési célokra. Holott az államnak is érdeke lenne ösztönözni azokat a családokat, akik hajlandók anyagi áldozatot hozni az oktatási szolgáltatás működtetésére.

Nemrégiben az *Igazságügyi Minisztérium* tervezetet készített a *Polgári Törvénykönyv* egyes rendelkezéseinek módosítására, amelyben új nonprofit szervezeti formaként a *közhasznú társaság* bevezetését javasolja. Az elképzelés egy államilag erősen ellenőrzött gazdasági tevékenység működését szabályozza és nem alkalmas a nonprofit jellegű oktatási tevékenységet folytató szervezetek számára. Hiszen működésük nem függhet a kormányzattól, az állam csak az állami oktatási feladatok és a közpénzek felhasználásának ellenőrzésére kaphat jogosítványt.

A minisztériumi tervezet az alapítványok és az egyesületek üzletszerű gazdasági tevékenységét is meg akarja tiltani, holott ez minden magánszemélyt és magánjogi intézményt megillet. Az alapítványi iskolák vállalkozásai olyan csekélyek, hogy nem volna érdemes üzletszerű tevékenységre jogosító közhasznú társaságot létesíteni. Ugyanakkor a taneszközök kiadása és forgalmazása, a szakiskolákban előállított termékek árusítása, vagy más fajta üzletszerű tevékenység az alaptevékenységekre fordítható újabb fedezetet biztosíthatna.

Megindult tehát a párbeszéd a nonprofit szektor szabályozásáról és remélhető, hogy a civil szervezetek véleménye is érvényesülni fog a törvények elfogadásánál. Az oktatásban az lenne nagyon fontos, ha olyan nonprofit szervezeti formát is bevezetnének, amely az iskolák számára is lehetővé tenné a közhasznú alapelvek szerinti tevékenységet.

Az iskolaalapításról

Az alábbiakban elemezni fogom az alapítványi és magániskolák alapításának körülményeit és motívumait. A továbbiakban a rövidség kedvéért magániskolának nevezem a nem állami és nem önkormányzati oktatási intézményeket.

A magániskoláztatás két ágának, az egyházi és a nem egyházi fenntartású iskoláknak az újraindulása eltérő módon kezdődött. A nem egyházi magániskolák közel egyharmada volt szakképző, valamivel kevesebb az általános iskola, illetve az óvoda, egy tizednyi a gimnázium és egy százalék a kollégium aránya. Az egyházi iskolák megoszlása egészen más: sokkal több (közel kétötöde) az elemi, illetve (egyötöde) a gimnázium és 16% a kollégium, valamivel kevesebb az óvoda, és jóval csekélyebb a szakképző aránya. (Az I. tábla adatai részben az 1991–92-es tanévre vonatkoznak.)

I. TÁBLA

A magániskolák iskolatípus és fenntartók szerint (%)

Iskolatípus	Egyházi	Nem egyházi
Óvoda	20	28
Általános iskola (elemi)	39	29
Gimnázium	20	11
Szakképzés	5	31
Kollégium	16	1
Összes	100	100
N	74	79

II. TÁBLA

*Egyházi iskolák felekezetei szerint**

Felekezet	N	%
Katolikus	88	62,0
Református	35	25,0
Evangelikus	16	11,0
Zsidó	2	1,4
Pütkösdista	1	0,6
Összes	142	100

* az MKM 1992 őszi adatai alapján. (168 óra, 1992. szept. 15.)

Az adatok szerint az iskolaszervezetben is eltéréseket találtunk: a nem egyházi magániskoláknál inkább a 12, 6+6 és 8+4, az egyházi iskoláknál pedig a 4+8 és 8+4 évfolyamos szerkezetet preferálták.

Területileg is eltérő módon jöttek létre: a nem egyházi magániskolák több mint kétharmada (68%) Budapesten, az egyházi iskolák döntő többsége (85%) vidéken működött. Az egyházi iskolák létrehozói és fenntartói az ún. történelmi felekezetei, mégpedig a katolikus egyház közel kétharmados többséget képviselt (lásd a II. táblát). A nem egyházi magániskolákat jogi és magánszemélyek hozták létre és működtették (lásd a III. táblát).

III. TÁBLA

A nem egyházi magániskolák megoszlása a fenntartók szerint

Fenntartó	N	%
Alapítvány	47	59
Társaság	22	28
Egyesület	7	9
Vállalat	3	4
Összesen	79	100

Körülmények

A fentiek mellett jelentős eltérések mutatkoznak az iskolák alapításának más körülményeiben is. Az egyházak – jogosan – régi intézményeik feltámasztására törek-szenek és a vallásos szülők igényére támaszkodva legtöbbször régi, hagyományos (gyakran konzervatív) pedagógiai felfogású iskoláik újjáteremtését szorgalmazták. Az egyházak erőteljes érdekcsoportot képviselnek és a kormánynál valamint az önkormányzatoknál érvényesíteni tudták törekvéseiket, ezt segítette az egyházi ingatlanok visszaszámára vonatkozó törvény is. Amikor az egyházi szervezetek valamint a szülők és a pedagógusok törekvései találkoztak egymással, akkor harmonikusan történt az egyházi iskolaépületek visszaszámára. Sokszor azonban egyes szülői és pedagógus csoportok kívánságaival szembekerülve, csak konfliktusos helyzetben tudták ezt megvalósítani. Sorra történtek olyan átmeneti megoldások, hogy egyházak visszakapták az önkormányzattól az épületet, a berendezést, átvették a diákokat, tanárokat, és nagyjából ugyanúgy folytatták a tanítást. (Csak bevezették az imádkozást és a hittan órákat.)

A nem egyházi magániskolák alapítói – az eddigi tapasztalatok szerint – valóságos szülői és pedagógus igényeket elégítettek ki és legtöbbször új, gyakran alternatív pedagógiai célú iskolákat hoztak létre. A csatlakozó szülők egy része elégedetlen volt az állami iskolák színvonalával, irritáltak és riasztották őket azok a bürokratikus, sokszor antihumánus módszerek, amellyel gyermekeiket kezelték, s nem utolsó sorban féltették gyermekeik jövőjét, mert nem látták megalapozva a továbbtanulást. Amikor élhettek állampolgári jogukkal, azonnal vállalkoztak arra, hogy gyermeküknek emberségesebb, jobb iskolát biztosítsanak. (Ami alatt egyesek gyermekszere-tőbb, mások teljesítmény-orientáltabb iskolát értek.) A szülők más csoportjai sajátos érdekeiket, filozófiájukat vagy egyéb törekvéseiket jobban kifejező és érvényesítő iskolák létrehozását támogatták vagy kezdeményezték.

Az ilyen célokra fogékony szülőkkel szellemi vállalkozásként fogtak össze azok az alkotó értelmiségiek (pedagógusok, pszichológusok és közgazdák), akik sajátos pedagógiai, filozófiai nézeteiket, régi dédelgetett álmaikat akarták végre megvalósítani. Ezeket nem sikerült nekik az állami iskolák keretei között érvényesíteni, de amint lehetségessé vált, céltudatos munkával kezdtek az iskolaalapításhoz. Az egyik igaz-

gató erről így beszélt: „Úgy látom, hogy a jelenlegi körülmények között az állami, önkormányzati iskola alkalmatlan arra, hogy azt folytassa, ami a 80-as évek elejétől Magyarországon az oktatásügyben elkezdődött, amelynek eredménye szerintem egy sokkal jobb oktatási helyzet, mint ahogy a közvélemény megítéli. Egy legalábbis sokszínű oktatási helyzet, ahol a 80-as évek elejétől – elsősorban pedagógus műhelyek által készített – valóságos fejlesztések, előrelépések történtek. Jómagam 1982 óta voltam kísérletvezető egy iskolában jónéhány társammal együtt, és egyszerűen úgy éreztük, el kell hagynunk az állami oktatás kereteit, mert az nem tudott bennünket befogadni. Nem velük volt a baj, hanem velünk, a mi másságunkat, szabaddabb légkörünket egy alapvetően poroszkolarendszer tartósan nem tudja befogadni, honorálni. Rövid ideig – a 80-as évek zavaros időszakában, egy rendszer bukása során – volt ez csak lehetséges az állami iskolákban.”

Új iskola létrehozásakor kettős feltételt, a szakmai-pedagógiai illetve az infrastrukturális kereteket szükséges megteremteni. Kezdetből teljes létszámmal csak azok az iskolák működnek, amelyek megfelelő épülettel rendelkeznek és állami tantervet tanítanak. Az iskolák döntő többsége évente bővítve tevékenységét, fokozatosan alakítja teljes létszámú szervezetét.

A magánóvodák 55%-a vidéken és 45%-a Budapesten, többsége (64%) önállóan, kisebbsége más tagozatokkal együtt jött létre. A magán általános iskolák nagyjából fele-fele arányban alakultak Budapesten és vidéken, 39%-uk együtt más tagozatokkal, nyolc vagy hat vagy négy évfolyammal működnek. Az önálló iskolák többsége fokozatosan 12 évfolyamosra kívánja bővíteni tevékenységét. A középfokú magániskolákat inkább a szakképzésben (71%) és Budapesten (68%) létesítették. Ezek nyolcvan százaléka önálló és csak húsz százalékuk dolgozik együtt más tagozattal. Döntő többségük négy évfolyamos (88%), és csak a más tagozatokhoz kapcsolódók közül néhány hat évfolyamos.

A magániskolák egy részében a szülők jelentős szerepet kaptak az irányításban. A vezetők és a pedagógusok szoros kapcsolatot alakítottak ki velük és sok fajta munkába vonják be őket: az anyagi ellátás megszervezésén túl még a tanítási feladatokba is. A szülők által választott képviselők beleszólhatnak az irányítás egyes területeibe, elsősorban az iskola filozófiájának és képzési orientációjának kialakításába, valamint anyagi, szociális és szabadidős ügyekbe. Mindez a szülők és az iskola között újfajta viszonyt teremtett, a közös, hasznos munka révén mindkét félnek sokkal több örömet nyújtva, s növelve az összetartozás érzését. Néha ellentéteket okoz, hogy egyes szülői csoportok érdekei jobban érvényesülnek másokénál.

Célok szerinti típusok

A külföldi irodalom különböző kritériumok alapján típusokba sorolja a nonprofit intézményeket, leggyakrabban a működési cél szempontjából. A továbbiakban az előbb jelzett lényeges eltérések, valamint a szerző tájékozottsága és ismeretei miatt csak a nem egyházi fenntartású magániskoláknál próbálom meg az alapítás céljai

szerinti elemzést. Több típust különböztethetünk meg aszerint, hogy sajátos filozófiát képviselnek, pedagógiai kísérleteket folytatnak, szakmai végzettséget nyújtanak, altruista oktatási feladatokat látnak el vagy kimondottan profit szerzésére törekcsenek.

A *sajátos filozófiát* képviselő iskolákat vallási, nemzetiségi, etnikai vagy kulturális csoportok, szervezetek hozták létre. Néhány iskolában az állami tanterv teljesítése mellett kiegészítő feladatként valósítják meg külön céljaikat például vallási, vagy kéttannyelvű, vagy nemzetiségi nyelvű oktatást. Más intézmények a filozófiájukat sajátos pedagógiai kultúra ötvözésével kívánják érvényesíteni. (Két alapítványi zsidó iskola működik, mindkettő a zsidó hagyományok és kultúra közvetítésén túl speciális pedagógiai célok és módszerek megvalósítására is vállalkozik. Az egyikben az állami tantervek mellett például a kiemelkedő képességű tanulók számára biztosítják a nemzetközi érettségi vizsga lehetőségét. A másikban az iskola liberális szellemű, tehát elismeri a szülők és a gyerekek szuverenitását identitásuk önálló alakítására, valamint a pedagógusok alkotó közössége határozhatja meg az iskola pedagógiai programját és módszereit.)

A *pedagógiai kísérleteket* folytató iskolák alkotják a magániskolák többségét. Az elmúlt 40 év állami monopóliumként működő oktatási rendszerében csak az 1985-ös oktatási törvény biztosított a pedagógusoknak újfajta szakmai autonómiát és kísérletezési lehetőséget. Ezekben az években szerveződtek csoportokba azok a polgári és humánus értékekre vágyó pedagógusok, szakemberek, akik szinte a semmiből teremtették meg a magániskolákat.

Az óvodák döntő többsége valamilyen sajátos cél megvalósítására létesült: alternatív pedagógiai szemléletet képvisel hat *Waldorf* módszert megvalósító, egy-egy *Freinet*, *Piaget* szellemében dolgozó és egy-egy családi, illetve természetközpontú intézmény. Három óvoda nemzetiségi (német) és kettő etnikai-vallási (zsidó) csoportok nyelvi és kulturális értékeit közvetíti, egy óvoda keresztény szellemiségű, két intézményben a látássérült, és végül egy óvodában a beilleszkedési zavarokkal küszködő gyerekekkel foglalkoznak. A legkarakteresebben új szellemiséget és gyermekközpontúságot a Waldorf-óvodák képviselik, ahol egy-egy nagy tapasztalatú – külföldi vagy külföldön tanult – alapító vagy tanácsadó, illetve kiképzett óvodapedagógus dolgozik. Emellett nagy gondot fordítanak arra, hogy a szülők elméletben és gyakorlatban alaposan tájékozódjanak a Waldorf-pedagógia módszereivel, ember- és világképével. A *Montessori* filozófiáját és nevelési rendszerét vállaló pedagógusok hasonlóan újfajta szemlélet és módszer megvalósítására törekcsenek.

Az általános iskolák különféle pedagógiai programok és módszerek szerint működnek. Közülük a leggyorsabban a Waldorf-iskolák terjedtek el, annak ellenére, hogy elismertetésük három feltételhez van kötve: a szülők hosszabb ideig tartó előtanulmányokban ismerkednek e pedagógiával; csak kiképzett pedagógus taníthat; alapító vagy tanácsadó tanár csak nagy tapasztalatú Waldorf-pedagógus lehet. A *Rogers* személyiségfejlesztő tanításait követő iskolában a tanítási program az általános iskola oktatási-nevelési feladataira épül, de pedagógiai elképzeléseikhez és

a gyerekek személyiségéhez igazodva, attól eltérő gondolatkörök, időbeosztások, határidők és követelmények szerepelnek benne. A kerettanterv két szálon fut: 1. az évnek a természeti változásokon alapuló szakaszain; 2. a tudományágakból táplálkozó nagy témakörökön. Az első három évben nincsenek külön tantárgyak, a második 3 évben az anyagokat tantárgyblokkokban dolgozzák fel.

Más iskolákban *helyi tantervet és tananyagot* készítenek a pedagógusok, ami egyrészt a tanítás mellett rendkívüli megterhelést jelent, ugyanakkor megvan a maga varázsa annak, ha maguk készítik azt, amit használni fognak. A tantervkészítés és tananyagfejlesztés legtöbbször alternatív pedagógiai célok megvalósítására és egyes részigények kielégítésére törekszik. A pedagógiai célok közül a sokoldalúság, az integráció és az alternativitás, illetve a gyermekközpontúság és a személyiségfejlesztés elvét próbálják megvalósítani. A tantárgyak merev széttagoltságát például az egyik iskolában a gyerekek mindennapi életére, természetes belső érdeklődésére épülő témacsoportok (kommunikáció, természet- és társadalomismeret, művészet, matematika és mozgás) feldolgozásával szeretnék csökkenteni. Az egyik vidéki városban néhány pedagógus természetközeli pedagógiai célzatú iskolát létesített. Más-
hol szabad és kötetlen légkörben kívánják a gyermekközpontúságot és a teljesítményt egyszerre elérni. Ennek érdekében a kisiskolások egész napos életritmusát úgy alakították ki, hogy nem tanórákat, hanem tanítás-tanulási blokkokat tartanak. A szünetet nem csengőszó jelzi, hanem a pedagógusok határozzák meg az órák időtartamát a gyerekek állapotának és az éppen végzett tevékenységnek megfelelően.

Máshol a *tehetséggondozás, a képesség- és személyiségfejlesztés* jelent sajátos profilt. Az egyik iskola célja az, hogy megvalósítsa a sakkbajnok *Polgár* lányok édesapjának azt az elképzelését, hogy bármilyen átlagos képességű gyerekből a megfelelő körülmények biztosításával igen jó teljesítmények hozhatók ki. A 12 fős osztályban magasabb óraszámban, és igen intenzíven oktatják a matematikát és az idegen nyelvet, akár a többi tantárgy rovására. Az idegen nyelvet kizárólag anyanyelvi tanár tanítja és minden vakációban az elsajátított nyelvtudást külföldi utazásokkal erősítik meg a gyerekeknél.

Megint máshol először csak tehetséges gyerekekkel szerettek volna foglalkozni, de a beiratkozásnál rengeteg olyan szülő jelentkezett, akinek a gyerekeivel korábban probléma volt eddigi iskolájában. Ezért át kellett fogalmazniuk az elképzeléseiket: egyrészt vállalták a tehetséggondozást, másrészt pedig a felzárkóztatást. Egy-egy részterület (nemzetiségi nyelv oktatása) vagy részképesség (olvasás és írás) fejlesztésével is foglalkoznak iskolák.

A gimnáziumok egyharmada az állami tantervet tanítja, bizonyos foglalkozásokkal (idegen nyelven folyó oktatással vagy etnikai, vallási kultúrával) kiegészítve. Kétharmaduk szintén biztosítja a gimnáziumi érettségi megszerzését és mellette valamilyen külön pedagógiai program és módszer megvalósítására is törekszik. Ezek a következők: magasabb követelmény (nemzetközi érettségi vagy nyelvvizsga előkészítés) vállalása; fakultáció vagy kiegészítő képzés nyújtása. Egyes gimnáziumok fakultációs szakirányú képzést (természetismeret, társadalomismeret, művészet és

irodalom stb.) mások pedig szakmai képzést is folytatnak (kisvállalkozás, üzleti menedzser, számítástechnika és informatika, idegenforgalom stb.) és ezekből a szakirányokból végzettséget is nyújtanak.

Különbségeket fedezhetünk fel a *képzési időtartam* tekintetében is. Az egyik gimnázium az érettségi megszerzését három év alatt biztosítja, két és fél év alatt megtanítja a négyéves gimnáziumi tananyagot (az érettségi tárgyakat blokkosítva, öt hetes ciklusban intenzíven tanítják, majd három hetes lazább tanítás után következik egy újabb intenzív ciklus). Az utolsó félévben pedig csak az érettségire való felkészítés folyik. Több gimnáziumban pedig – meghosszabbított időtartamban – az ötödik évben nyújtanak szakirányú képzést és végzettséget. Az időbeosztást illetően, az egyik gimnáziumban nem ötnapos, hanem csak négynapos a tanítási hét: csak azoknak kell az ötödik napon bemenniük, akik az előző négy napon nem kielégítően teljesítették a követelményeket. Több gimnáziumban tantárgyblokkokban vagy epochálisan, tömbösítve tanítják a tárgyakat.

A szakiskoláknál a szakképzésben több mint egyharmad a szolgáltatás (41%), közel egyharmad az ipar (31%) és további egyharmad a közgazdaság (28%) szakterületén folytat tevékenységet. A szakmai képzéssel foglalkozó középiskolák helyzete részben nehezebb mint a gimnáziumoké, mert az igények állandóan változnak. Jelenleg a szakképzés fokozatosan átalakul, nem lehet tudni, hogy milyen szakmákra lesz a jövőben szükség. Ugyanakkor könnyebb is a helyzetük mint a gimnáziumé, mert a piacon könnyebben eladható az, amivel foglalkoznak, tehát sok fajta kereslet, és a működés pénzügyi feltételeit is jobban tudják mozgósítani. (A szakképző intézmények a központi költségvetési forráson kívül a szakképzési alapból is tudnak pénzt szerezni.)

Az *altruista célú* iskolákat nem támogatják az önkormányzatok a szükséges mértékben, annak ellenére, hogy a sérült, fogyatékos vagy hátrányos helyzetű gyerekek oktatása az átlagosnál nagyobb költségeket igényel. A súlyos anyagi gondokkal küszködő iskolákban dolgozó pedagógusok áldozatkészen és kreatívan oldják meg nagyon fontos feladataikat. Erőteljes igény mutatkozik az egészségében sérült gyerekek (vakok és gyengénlátók, autisták stb.) külön vagy integrált oktatására-nevelésére és az ezzel kapcsolatos tantervek, taneszközök és módszerek kidolgozására. A szociálisan hátrányos helyzetűek (szegények, más marginális helyzetben lévők) oktatására-nevelésére és felzárkóztatására szerveződött iskolákban is készülnek programok.

A *profitorientáltságra* jelenleg az oktatásban legfeljebb az iskolarendszeren kívüli szakképzés és az idegen nyelv oktatása nyújt lehetőséget. (Egyes adatok szerint 800 társaság és magánszemély foglalkozik szakképzéssel és 300 idegen nyelv oktatásával.)

A magániskoláztatás jövője

A rendszerváltozás előtt a hatalmi elit és a vele tartó értelmiségiek, vállalkozók el tudták érni, hogy gyermekeik részére az állam működtesse az ún. elitiskolákat, a városi tagozatos gimnáziumokat és új épületekben, jól felszerelt kísérleti iskolákat.

Az állam a legtöbb pénzt, felszerelést ide koncentrált, ide helyezte a legjobb pedagógusokat, itt vezette be az oktatás minőségét javító programokat.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az önkormányzatok oktatáspolitikájában is igyekeznek ilyen fajta hatalmi törekvéseket érvényesíteni: vannak olyan befolyásos értelmiségi és középrétegek, amelyek önkormányzati eszközökkel kívánják a gyerekeiknek jobb iskoláztatást biztosítani. Az önkormányzatok azonban csak részlegesen tudják ezt az oktatási keresletet kielégíteni. A pártállami időkhöz képest alapvető változás az, hogy léteznek már olyan civil szerveződések, amelyek saját erőből képesek megteremteni ezt a hiányzó kínálatot.

A nem állami és nem önkormányzati fenntartású oktatás bővülése és stabilitása tehát a magántulajdon és a magánvállalkozás növekedésétől függ. Ez erősítheti meg azt a polgári középréteget, amely képes gyermekeinek nem állami eszközökkel (és nem politikai kapcsolatokkal) színvonalasabb és versenyképesebb iskolát teremteni. Egyes szociológiai adatok azt mutatják, hogy jelenleg a magyarországi családok húsz-harminc százaléka tartozik a vállalkozók, illetve a jómódú értelmiségiek és alkalmazottak közé. Pontos adataink nincsenek, de részadatok azt mutatják, hogy a magániskolákba járó gyerekek nagy része a polgári középrétegekből, a vállalkozók és az értelmiségiek gyermekeiből rekrutálódik.

Igaz, néhány magániskola jelenleg is arra törekszik, hogy ne csak jómódú szülők gyermekeit tanítsák, ezért felvesznek olyanokat is, akiknek a szülei nem tudnak tandíjat fizetni. Ezt ösztöndíj vagy csökkentett szülői hozzájárulás formájában valóstítják meg, és az ehhez szükséges fedezet nagyságától függ az, hogy hány gyermekre tudják ezt kiterjeszteni. Ahhoz, hogy minél több ilyen gyerek tanulhasson magániskolában, a társadalomban nagyobb szolidaritásra lenne szükség, a gazdaságban pedig minél több adományt nyújtó vállalatra, bankra és vállalkozóra.

A jövő azonban nem csak a gazdasági és társadalmi feltételektől, hanem a magániskolák stabilitásától és munkájuk minőségétől függ. A legfőbb kérdés az, hogy megszűnik-e a jelenlegi létbizonytalanság: a lehetetlen és kiszámíthatatlan, magát a létet állandóan fenyegető hiányos anyagi és tárgyi feltételek, a vezetők és a pedagógusok fluktuációja, mindaz, ami lassúbb fejlődést, pangást, esetleg az újonnan alakult iskolák elsorvadását, bukását is okozhatja. Az iskolák irányítói közül nagyon hiányoznak az olyan szupermenedzserek, akik képesek csekély pénzforrással is stabilitást létrehozni és gazdaságilag megalapozni a pedagógiai programokat.

A szülők és a diákok körében a magániskolák gyorsan népszerűvé váltak, ezt mutatja az, hogy a legtöbb iskolában a jelentkezők száma a felvehető létszám többszöröse. (Néhány gimnáziumba tízszeres-ötvenszeres volt a túljelentkezés.) A kereslet irányáról az iskolákba jelentkezők aránya nyújt támpontot: elsősorban az elitképzéssel, a tehetséggondozással, a személyiség-fejlesztéssel, a szakmai képzéssel és a pótló, kiegészítő tevékenységekkel (felzárkóztatással, sérült vagy fogyatékos gyerekek nevelésével) foglalkozó iskolák a legkeresettebbek.

Ugyanakkor problémát jelent, hogy tanulók és pedagógusok lépnek ki a magániskolákból. (Egyes iskoláknál évente 5–10% a távozó aránya.) Tapasztalataink

szerint a kilépéseket elsősorban a bizonytalanság okozza, vagy az, hogy egyes iskolák mást nyújtanak, mint amit hirdettek: egyoldalúbb orientációt, egyes tárgyak gyengébb tanítását. Az alternatív pedagógiai programokkal kapcsolatos tapasztalatlanságok, kísérletezések, a tanár-diák kapcsolat újszerűsége, az iskolák szabadabb légköre okoz még nehézségeket, elsősorban azért, mert sem a vezetők, sem a pedagógusok nincsenek mindezekre a konfliktusokra megfelelően felkészítve, felkészülve.

Az állami közoktatás kínálata iskolatípusonként nagyon eltérő, így ettől a kínálatától is függ a magániskoláztatás jövője. Nagy a bizonytalanság az óvodák jövőjével kapcsolatban: a vállalatok egyre kevésbé képesek ezt a fajta szociális ellátást fenntartani, az önkormányzatok is kénytelenek óvodai kiadásait csökkenteni. A költségvetés sem támogatja megfelelően, ez az eddigieknél is magasabb szülői hozzájáruláshoz vezethet, amit azonban csak a jobbmódúak tudnak majd megfizetni.

Az alapfokú oktatásban valószínűleg továbbra is a városi lakosság körében akadnak majd olyan szülői csoportok, amelyek hajlandók lesznek fizetni az egyébként ingyen vagy csekély összegért hozzáférhető oktatási szolgáltatásért, hogy gyermekeiknek jobb vagy sajátos igényeket megvalósító iskolát biztosítsanak.

A középfokú oktatásban a jövőben is többletkeresettel számolhatunk és továbbra is a városi gazdagabb rétegek lesznek csak képesek megfizetni az átlagosnál jobb minőségű, vagy az egyetemre jobban előkészítő magángimnáziumokat. A szakképzésben, amely jelenleg is átalakulóban és részben összeomlóban van, még nagyobb kereslet várható a magánképzés iránt, és a kínálat is növekedni fog, mivel jól prosperáló magánvállalatok saját céljaikra magániskolákat fognak majd létesíteni.

* * * *

A magániskoláztatás jövője a tárgyalt politikai, gazdasági és társadalmi tényezőktől függ, amelyek segíthetik vagy korlátozhatják bővülésüket és erősödésüket. A magángazdaság és a polgári középréteg arányának növekedése, a nonprofit szektor helyzetének kedvező jogi és gazdasági szabályozása elősegíthetik a magániskolák anyagi helyzetének megszilárdulását, munkájuk színvonalasabbá válását.

VÁRHEGYI GYÖRGY

IRODALOM

HARSÁNYI LÁSZLÓ & KUTI ÉVA (1992) Alapozó alapelvek. *Sansz*, június-július.
 KUTI & MARSCHALL (Eds) (1991) *A harmadik szektor*. Bp., Nonprofit Kutatócsoport.
 KUTI ÉVA (Ed) (1992) *A nonprofit szektor Magyarországon*. Bp., Nonprofit Kutatócsoport.
 LUKÁCS PÉTER (Ed) (1991) *Alternatív iskolák,*

alternatív pedagógiák Magyarországon. Bp., Oktatáskutató Intézet. (Kutatás közben, 141)
 RABI BÉLA (1992) Változások a nonprofit szervezetek szabályozásában. *Kurázi*, október.
 VÁRHEGYI GYÖRGY (Ed) (1992) *Az alapítványi és magániskolák*. Bp., Oktatáskutató Intézet. (Kutatás közben, 177)